

УДК 339.137.2

С. В. Філіппова, канд. екон. наук, доц.,
С. О. Черкасова, економіст,
Одес. нац. політехн. ун-т

БАГАТОРІВНЕВА СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.В. Филиппова, С.А. Черкасова. Многоуровневая система обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий. Сформулирована модель многоуровневой системы обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий на основе теории потенциалов.

S.V. Filippova, S.A. Cherkasova. Multilevel system of maintaining the competitiveness of industrial enterprises. The model of multilevel system of maintaining the competitiveness the enterprises on the basis of an estimation of potentials is generated.

Проблема підвищення конкурентоспроможності як основи формування й забезпечення сталих темпів економічного зростання займає ключове місце в стратегії розвитку промисловості України. У зв'язку з переходом до моделі "відкритої" економіки й відносин ринкової конкуренції, у рамках якої вітчизняні товаровиробники змушені конкурувати з високоякісною імпортною продукцією не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому ринку, до складу основних економічних проблем майбутнього, на вирішення яких повинні бути зорієнтовані всі існуючі й новостворювані механізми вітчизняної промислової політики, відноситься проблема забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств.

Актуальність теми зростає, тому що головною рушійною силою ринкової економіки є конкуренція товаровиробників, яка визначається як система відносин між самостійними суб'єктами ринку — підприємствами, що випускають товари (послуги). Таким чином, конкурують між собою товари, представлені на ринках, і виробники цих товарів — підприємства, галузі, країни. Саме тому поняття конкуренція і конкурентоспроможність взаємозалежні і можуть бути розглянуті стосовно товарів або товаровиробників. Економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, безпосередньо визначається наявністю в ній конкурентоспроможних галузей і виробництв, її переваги остаточно реалізуються в торгівлі, але базис конкурентних переваг створюється у всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі значною мірою за рахунок структурної перебудови і діючої промислової політики.

Проблематиці теорії конкуренції й конкурентоспроможності присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних вчених [1, 2]. При цьому особлива увага багатьох приділялася дослідженню не тільки природи та змісту конкуренції та конкурентоспроможності, але й проблемам забезпечення конкурентоспроможності [3, 4]. Однак проведений аналіз літературних джерел показав, що дотепер відсутній комплексний підхід до цілісної методології даної проблеми на різних рівнях економічної системи з урахуванням сукупності різних факторів і умов середовища, у тому числі на рівні підприємств, а це наочно доводить, що питання розробки системи забезпечення конкурентоспроможності ще недостатньо розроблене й вимагає подальшого серйозного системного дослідження.

Визначена проблематика обумовлена складністю предмета дослідження, оскільки конкурентоспроможність продукції можна розглядати як прояв конкурентоспроможності підприємства, а сукупна конкурентоспроможність підприємств відображає конкурентоспроможність країни в цілому. Таким чином, поняття конкурентоспроможність є багаторівневим і трактується залежно від того, до якого об'єкту (предмету) воно відноситься.

У самому загальному значенні, конкурентоспроможність характеризує міру відповідності окремого класу об'єктів певним ринковим потребам: пропозиції (продукції, товару, послуг) — попиту, підприємства — можливості забезпечити конкурентні переваги для досягнення постав-

лених цілей, країни — економічній і соціальній моделі. Традиційно конкурентоспроможність трактується як обумовлене економічними, соціальними та політичними чинниками стійке становище країни або її продуцента на внутрішньому та зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки конкурентоспроможність також може бути визначена як здатність країни (або підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку та ринках “третіх країн”.

Звідси випливає, що конкурентоспроможність — це комплексна економічна категорія, в складі якої необхідно враховувати ієрархію визначених рівнів та чинників її формування і забезпечення у всіх ланках національної господарської системи (див. таблицю).

*Характеристика рівнів формування й забезпечення конкурентоспроможності
у всіх ланках національної господарської системи*

Рівень формування конкурентоспроможності	Об'єкт (суб'єкт) конкурентоспроможності	Основні фактори забезпечення конкурентоспроможності
1. МІКРОРІВЕНЬ		
на товарному рівні	Продукція (товари, роботи, послуги)	Якість продукції (товарів, робіт, послуг) Ціна продукції (товарів, робіт, послуг) Якість обслуговування споживачів Витрати на використання продукції (товарів, послуг)
на рівні виробництва	Виробничий процес	Використання у виробництві прогресивних технологій, інновацій Забезпечення гнучкості й адаптивності виробництва Використання сучасних підходів менеджменту (інтеграція в систему управління сучасних підходів маркетингу та логістики)
на рівні підприємства	Товаровиробник (підприємство, організація, фірма)	Положення на ринку (створення іміджу) Маркетингова політика (збут та комунікації) Логістика обслуговування
2. МЕЗОРІВЕНЬ		
на рівні галузі	Об'єднання підприємств, сектори, галузеві комплекси	Чинники виробництва Параметри попиту на продукцію Наявність постачальників ресурсів й учасників виробничої кооперації Стратегія підприємств в галузі, їх структура та характер конкуренції між ними Державна промислова політика
3. МАКРОРІВЕНЬ		
на рівні країни	Народне господарство в цілому (національні господарства регіонів, окремих країн)	Ресурсний потенціал (фізичні, людські, інформаційні, фінансові ресурси та інфраструктура) Інноваційні й технологічні процеси Соціально-політичний клімат Інвестиційна привабливість
4. ГІПЕРМАКРОРІВЕНЬ		
на глобальному рівні	Об'єднання декількох країн (які домовились проводити погоджену економічну політику)	Конкурентоспроможність економіки країни (її економічна безпека й ефективність) Інтегрованість у світову економіку Інфраструктура Науково-технічний прогрес Конкурентний потенціал (ресурси, менеджмент, фінанси, кадри, маркетинг, логістика тощо) Уряд держави

Таким чином, при комплексному підході та використанні принципу ієрархічного формування і забезпечення рівнів конкурентоспроможності у всіх ланках національної господарської системи процес забезпечення конкурентоспроможності можна сформулювати в такий спосіб: на макрорівні створюються передумови для формування конкурентоспроможності на мезорівні, на мезорівні безпосередньо створюється умови для формування конкурентоспроможності на мікрорівні, а отже, макрорівень опосередковано впливає на конкурентоспроможність мікрорівня. Фактично відбувається складний процес нагромадження конкурентних переваг від макро- до мікрорівня. В рамках цього конкурентоспроможність розглядається з погляду використання властивостей процесів та явищ у двох формах: потенційній та фактичній, при чому різниця між ними визначається зовнішніми умовами економічної діяльності (відтворення), які можуть сприяти або перешкоджати прагненню суб'єктів господарської системи до найбільш повного розкриття конкурентоспроможності [5]. При цьому особливу важливість набувають проблеми, пов'язані з формуванням та використанням потенціалу суб'єктів господарської системи, де як основа конкурентоспроможності промислових підприємств розглядаються конкурентні переваги, а ефективність реалізації процесу формування цих переваг визначається наявністю детально розробленої та обґрунтованої стратегії розвитку промислового виробництва.

Саме тому сьогодні особливу актуальність набувають аспекти вирішення проблеми конкурентоспроможності промислового виробництва з позицій аналізу й оцінки потенціалу певних суб'єктів ринкового середовища, особливо промислових підприємств як основної складової частини національної ринкової системи. Пошук шляхів підвищення ефективності функціонування підприємств, розробка новітніх підходів щодо оцінки й управління їх конкурентоспроможним потенціалом є перспективними завданнями в рамках ресурсного підходу сучасних концепцій стратегічного управління.

В сучасних дослідженнях поняття потенціалу тісно пов'язано зі структурою цілей і визначається як "сукупність можливостей" підприємства. Під потенціалом підприємства прийнято розуміти сукупність показників або чинників, що характеризують його силу, джерела, можливості, засоби, запаси, здібності, ресурси та інші виробничі резерви, які можуть бути використані в економічній діяльності. Погоджуючись в принципі з наведеним підходом трактування поняття "потенціал" неправомірно звужувати його до характеристик тільки виробничих резервів. В сучасних умовах необхідно розглядання загального потенціалу підприємства у контексті усіх напрямів його діяльності та низки різноплощинних взаємопов'язаних структурних складових частин, згрупованих за певними напрямками.

Російськими авторами прийнято виділяти шість основних предметних складових конкурентоспроможного потенціалу промислових підприємств, таких як виробничий, ринково-збутовий, фінансово-економічний, організаційно-управлінський, соціальний (кадровий) та науково-технічний (інноваційний) потенціали [6], що при необхідності можуть бути більш деталізовані, або навпаки, що стає можливим за рахунок їх групування за класифікацією можливостей підприємства в рамках його функціональних сфер. На думку окремих вітчизняних авторів, складові структури конкурентоспроможного потенціалу можна згрупувати за трьома напрямками [7]:

- виробничо-фінансові можливості підприємства, які формують виробничий, фінансовий й комунікаційний потенціали;
- інтелектуальні можливості підприємства, які представлені інноваційним, управлінським, маркетинговим та логістичним потенціалами;
- трудові можливості підприємства, в основі яких розглядаються трудовий і мотиваційний потенціал.

Поряд з необхідністю системного підходу до характеристики та діагностики загального потенціалу промислового підприємства при вирішенні проблеми забезпечення конкурентоспроможності промислового виробництва особливо важливим і перспективним видається визначення саме маркетингової та логістичної компонент як інтегрованих складових, що в сучасних умовах набувають статусу найсуттєвіших стратегічних елементів у здобутті конкурентних переваг на ринку [8, 9] (рис. 1).

Рис. 1. Маркетинг і логістика як інтегруючі складові загального (конкурентоспроможного) потенціалу промислового підприємства

Грунтуючись на предметному підході щодо формування визначення конкурентоспроможного потенціалу, пропонується під конкурентоспроможним потенціалом промислового підприємства розуміти інтегровану сукупність складових, критерії яких визначаються за наявністю необхідних ресурсів, можливостей, здібностей, джерел за рахунок забезпечення ефективного використання внутрішніх резервів та можливостей ринкової ситуації для створення, реалізації й обслуговування промислової продукції з метою максимального одержання прибутку. Таке трактування дозволяє охопити всі основні внутрішні процеси, що протікають у різних функціональних сферах внутрішньої структури підприємства в зіставленні з динамікою внутрішнього середовища. У результаті забезпечується системний погляд на підприємство, що дозволяє виявити та розробити на цій основі комплексну методичку оцінки можливостей довгострокового перспективного розвитку у формі комплексного, поетапного й поелементного дослідження.

В рамках визначення доцільності використання теорії потенціалів при вирішенні проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного промислового виробництва авторами пропонується сформулювати модель багаторівневої системи забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства, в фундаменті якої закладено процес управління в рамках визначених рівнів формування й забезпечення конкурентоспроможності підприємства та прийняття управлінських рішень в послідовності трьох взаємопов'язаних блоків:

— “діагностика”, пов'язаний з виявленням існуючих або потенційних конкурентних переваг, по яких розглянуте підприємство займає (або може займати) лідируюче положення в середовищі конкурентів, тобто мати успіх у конкурентній боротьбі;

— “цілеполягання”, направлений на постановку цілей, розробку конкурентної стратегії та тактики промислового підприємства на основі проведеної діагностики;

— “реалізація”, що забезпечує розробку і впровадження механізму виконання поставлених цілей, сформованого на комплексному підході до процесу забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства як ключової характеристики в контексті забезпечення успішної конкурентної боротьби на ринку (рис. 2).

Кожний блок системи підрозділяється на послідовність взаємозалежних фаз (етапів дій), охоплених зворотними зв'язками, що є необхідною умовою процесу інформаційного забезпечення, яке пронизує усі основні стадії циклу управління, що утворюють контури управління. При цьому всі рівні забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства також взаємопов'язані між собою, утворюють структуру формування й аналізу основних напрямків забезпечення конкурентоспроможності, відповідають напрямкам деталізації критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку його конкурентоспроможного потенціалу. Контури управління на кожному з цих рівнів діють таким чином, що вихідна інформація формується в рейтингові матриці, на основі яких розраховуються узагальнені (групові) коефіцієнти конкурентоспроможності, які створюють базу для визначення порівняльної рейтингової оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Етап процесу забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства	Рівень забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства									
	Попередній збір інформації <i>I</i>	Аналіз зібраної інформації <i>A</i>	Порівняння інформації <i>C</i>	Прогнозування <i>P</i>	Формулювання управлінських рішень <i>F</i>	Оцінка управлінських рішень (доцільності, ризику) <i>O</i>	Прийняття управлінських рішень <i>R</i>	Впровадження на практиці <i>V</i>	Аналіз та контроль результатів <i>K</i>	Коректування <i>U</i>
1. Рівень конкурентоспроможності продукції <i>a</i>	I_a	A_a	C_a	P_a	F_a	O_a	R_a	V_a	K_a	U_a
2. Рівень фінансово-економічної діяльності підприємства <i>b</i>	I_b	A_b	C_b	P_b	F_b	O_b	R_b	V_b	K_b	U_b
3. Рівень ринкової орієнтованості діяльності підприємства <i>c</i>	I_c	A_c	C_c	P_c	F_c	O_c	R_c	V_c	K_c	U_c
4. Рівень організаційного розвитку підприємства <i>d</i>	I_d	A_d	C_d	P_d	F_d	O_d	R_d	V_d	K_d	U_d
5. Рівень техніко-технологічного розвитку <i>e</i>	I_e	A_e	C_e	P_e	F_e	O_e	R_e	V_e	K_e	U_e
6. Рівень соціального розвитку персоналу підприємства <i>f</i>	I_f	A_f	C_f	P_f	F_f	O_f	R_f	V_f	K_f	U_f
7. Рівень розвитку системи управління підприємством <i>g</i>	I_g	A_g	C_g	P_g	F_g	O_g	R_g	V_g	K_g	U_g
8. Рівень екологічного розвитку <i>h</i>	I_h	A_h	C_h	P_h	F_h	O_h	R_h	V_h	K_h	U_h
9. Рівень галузевого розвитку <i>i</i>	I_i	A_i	C_i	P_i	F_i	O_i	R_i	V_i	K_i	U_i
10. Рівень ресурсного забезпечення підприємства <i>k</i>	I_k	A_k	C_k	P_k	F_k	O_k	R_k	V_k	K_k	U_k

Рис. 2. Модель багаторівневої системи забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства

Таким чином, запропонована багаторівнева система забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств може бути розглянута як універсальна модель механізму управління, яка дозволить виявляти слабкі місця в рамках кожного з досліджуваних напрямків, приймати відповідні ефективні управлінські рішення для їхнього усунення, що забезпечить посилення конкурентних переваг в процесі реалізації конкурентної стратегії їх розвитку. Вона забезпечує комплексну оцінку конкурентоспроможності за рахунок проведення комплексного аналізу впливу зовнішнього середовища господарювання й оцінку власних внутрішніх можливостей промислового підприємства, детального аналізу всіх резервів його конкурентоспроможності, як похідних від діяльності самого суб'єкта господарювання, так і від можливостей цього суб'єкта оперативно пристосовуватися й використовувати зовнішні зміни на ринку. Завдяки її використанню забезпечується системний підхід, який дозволяє повною мірою оцінити весь комплекс чинників (детермінант), що визначають конкурентоспроможність, прогнозувати про-

цес її формування та забезпечення, що в кінцевому підсумку забезпечує підвищення якості стратегії розвитку і посилення конкурентних позицій промислового підприємства на ринку.

Література

1. Портер М. Конкуренция: Учеб. пособие Пер. с англ. — М.: Издат. дом “Вильямс”, 2001. — 495 с.
2. Жаліло Я.А. Конкуренція і джерела конкурентоспроможності / Жаліло Я.А., Кияк А.Т. // Наук. вісті. — 2000. — № 2. — С. 123 — 133.
3. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление: Учеб. пособие для вузов. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 312 с.
4. Продиус Ю.І. Формування системи забезпечення конкурентоспроможності промисловості: Моногр. — Одеса: Астропринт, 1999. — 72 с.
5. Филиппова С.В. Трансформационные процессы в промышленном производстве в условиях нестабильности: Моногр. — Одесса: ОРИГУ НАГУ, 2005. — 420 с.
6. Криворотов В.В. Конкурентоспособность предприятия: источники формирования, оценка, пути повышения: Моногр. — Екатеринбург: Ин-т экономики УрО РАН, 2004. — 78 с.
7. Воронкова А.Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. — Луганск: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, 2000. — 315 с.
8. Крикавський Є. В. Логістика і сучасні виклики економіки // Економіка України у XXI столітті: ретроспектива і перспектива: доп. Асоціації вчених “Еліта економічної науки Львова”/ За ред. С.К. Реверчука. — Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. — С. 184 — 212.
9. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення: Моногр. — Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львів. політехніка”, 2002. — 316 с.

Надійшла до редакції 5 липня 2006 р.
